

تدوین نقشه راهبردی تحقق‌پذیری شهر فراگیر در کلانشهر تهران

(مطالعه موردی: منطقه ۲۲ تهران)

عسکری، سیا (دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران)

خلیجی، محمدعلی (استادیار گروه شهرسازی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران)
سرور، رحیم (استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران)

چکیده

شهر فراگیر به عنوان الگوی توسعه شهری، زمینه دسترسی عادلانه تمام اقشار جامعه به خدمات و امکانات شهری را فراهم می‌کند و بر عدالت اجتماعی، کیفیت زندگی و پایداری محیطی تأکید دارد. این پژوهش با رویکردی راهبردی و استفاده از مدل‌های متاسوات و PESTEL، به بررسی عوامل داخلی و کلان محیطی مؤثر بر تحقق شهر فراگیر در منطقه ۲۲ تهران پرداخته است. روش تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر گردآوری داده‌ها، توصیفی-تحلیلی با ابزار پرسشنامه است. متغیرهای پژوهش شامل منابع و قابلیت‌های داخلی منطقه (مانند فضاهای سبز، کاربری‌های فرامنطقه‌ای، ظرفیت اقتصادی) و عوامل محیطی خارجی (نظیر نوسانات اقتصادی، سیاست‌های دولتی، تغییرات زیست‌محیطی) هستند. یافته‌ها نشان می‌دهد که توانایی‌های داخلی منطقه ۲۲، نقش کلیدی در تحقق شهر فراگیر دارند. از جمله مزیت‌های راهبردی این منطقه، جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی، اقتصاد محلی پایدار، کاربری‌های فرامنطقه‌ای، فضاهای سبز گسترده، تنوع زیست‌محیطی و ظرفیت توسعه فضاهای عمومی است. همچنین، مراکز آموزشی و پژوهشی نیز به عنوان عوامل تقویت‌کننده شهر فراگیر عمل می‌کنند. این عوامل به دلیل ارزش بالا، تقلیدناپذیری و تناسب راهبردی، نسبت به سایر مؤلفه‌ها از اهمیت بیشتری برخوردارند. در نتیجه، برای دستیابی به شهر فراگیر در منطقه ۲۲، مدیران شهری باید بر این مزیت‌ها تمرکز کرده و راهکارهایی مانند تقویت مشارکت سرمایه‌گذاران، توسعه فضاهای عمومی و حفظ محیط زیست را در اولویت قرار دهند.

کلیدواژه‌ها: متاسوات، شهر فراگیر، سیاستگذاری شهری، توسعه پایدار شهری، منطقه ۲۲ کلانشهر تهران.

Developing a Strategic Road map for Realizing an Inclusive City in the Metropolis of Tehran (Case Study: District 22 of Tehran)

An inclusive city is defined as a livable and safe environment where equitable and affordable access to urban services, social services, and livelihood opportunities is provided for all residents. It aligns with the goals of sustainable development and has been emphasized in various international discourses. As a model of urban development, an inclusive city ensures equitable access for all societal groups to urban services and amenities, prioritizing social justice, quality of life, and environmental sustainability. This study, adopting a strategic approach and utilizing Meta-SWOT and PESTEL models, examines the internal and macro-environmental factors influencing the realization of an inclusive city in District 22 of Tehran. The research is applied in purpose and employs a descriptive-analytical method for data collection, using a questionnaire as the primary tool. The research variables include internal resources and capabilities of District 22 (such as green spaces, supra-regional land uses, and economic capacity) and external environmental factors (such as economic fluctuations, government policies, and environmental changes). The findings indicate that the internal capabilities of District 22 play a pivotal role in achieving an inclusive city. Key strategic advantages of this district include attracting domestic and foreign investors, a sustainable local economy, supra-regional land uses, extensive green spaces, environmental diversity, and the capacity for developing public spaces. Additionally, educational and research centers serve as reinforcing factors for an inclusive city. These factors, due to their high value, non-replicability, and strategic alignment, are of greater significance compared to other components. Consequently, to realize an inclusive city in District 22, urban managers should focus on these advantages and prioritize strategies such as enhancing investor participation, developing public spaces, and preserving the environment.

Meta-SWOT, Inclusive City, Urban Policy, Sustainable Urban Development, District 22 of Tehran Metropolis

۱. مقدمه

امروزه ۵۶ درصد جمعیت جهان در مناطق شهری زندگی می‌کنند و انتظار می‌رود این رقم تا سال ۲۰۵۰ به ۶۰ درصد افزایش یابد (برنامه اسکان بشر ملل متحد^۱؛ ۲۰۱۶؛ پیندا^۲، ۲۰۲۰). با این حال، شهرنشینی سریع چالش‌هایی از جمله افزایش نابرابری در ثروت و درآمد، بروز انحصار اجتماعی، اقتصادی و سایر اشکال تبعیض، تخریب محیط زیست، کاهش سلامت و کمبود امکانات عمومی مناسب در مناطق شهری را نیز به همراه داشته است (اویانگ^۳ و همکاران، ۲۰۱۸). افزایش نگرانی جهانی نسبت به نابرابری‌های شهری و شکست رویکردهای سنتی برنامه‌ریزی، همراه با ظهور تفکر مشارکتی، بستر شکل‌گیری مفهوم شهر فراگیر را فراهم

¹. UN-Habitat

². Pineda

³. Ouyang

کرد. این تحول، ضرورت بازتعریف سیاست‌های شهری بر پایه (سازمان ملل متحد^۱، ۲۰۱۹). شهر فراگیر به عنوان یک مفهوم جدید و رویکرد سیاست‌گذاری شهری مبتنی بر توسعه، با هدف حذف محرومیت، نابرابری و تبعیض شهری معرفی شده است (بلاباس و جورج^۲، ۲۰۲۳؛ گائو^۳ و همکاران، ۲۰۲۵). مفهوم شهر فراگیر نخستین بار در اجلاس جهانی توسعه اجتماعی ۱۹۹۵ کپنهاگ مطرح شد و بر دسترسی عادلانه همه شهروندان به امکانات و خدمات شهری تأکید کرد (سدوک^۴، ۲۰۰۹). علاوه بر این، بانک توسعه‌ی آسیا (۲۰۲۲) شهر فراگیر را به عنوان محیطی زیست‌پذیر و ایمن تعریف کرده که در آن دسترسی عادلانه و مقرون‌به‌صرفه به خدمات شهری، خدمات اجتماعی و فرصت‌های معیشتی برای همه ساکنان فراهم باشد (بانک توسعه‌ی آسیا^۵، ۲۰۲۲). شهر فراگیر با اهداف توسعه‌ی پایدار هماهنگ است و در گفتمان‌های بین‌المللی مختلف مورد تأکید قرار گرفته است (چلیوتیس^۶، ۲۰۲۰؛ ۲؛ میشال و سیلویا^۷، ۲۰۱۹). شهر فراگیر از لایه‌های مختلفی شامل خدمات شهری، فناوری، زیرساخت‌ها و سیستم‌های مدیریتی تشکیل شده است (یگیتکانلار و لی^۸، ۲۰۱۴). هدف آن بهبود کیفیت زندگی مردم از لحاظ ایمنی، رفاه و آسایش است (وانگ و لیو^۹، ۲۰۲۲). به‌طوری‌که شهروندان بتوانند با استفاده از فناوری‌های فراگیر در محیطی سالم‌تر و ایمن‌تر زندگی کنند (کالینز و استادلر^{۱۰}، ۲۰۲۰). شهر فراگیر به عنوان رکن اساسی توسعه پایدار، در اسناد بین‌المللی مانند دستورکار ۲۰۳۰، اهداف SDGs، برنامه اسکان بشر و مفاهیم عدالت فضایی و حق به شهر مورد تأکید قرار گرفته است (چلیوتیس^۶، ۲۰۲۰).

با توجه به اهمیت رویکرد شهر فراگیر در نظام برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، اسناد فرادست در ایران بر لزوم دستیابی به جامعه‌ای یکپارچه و منسجم که عدالت اجتماعی را در تمامی ابعاد زندگی شهری تأمین کند، تأکید دارند. این رویکرد، به‌ویژه در اسناد سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی شهری کشور، به عنوان هدفی اساسی شناخته شده و به‌طور مداوم مورد تأکید مقامات عالی‌رتبه قرار گرفته است. تأکید بر اهمیت رویکرد شهر فراگیر نشان‌دهنده‌ی عزم کشور برای بهبود شرایط زندگی شهری و تضمین دسترسی عادلانه به منابع و خدمات برای تمامی ساکنان است. منطقه ۲۲ تهران به عنوان یکی از جدیدترین و پویاترین مناطق پایتخت، با پتانسیل‌های

-
1. UN
 2. Belabas & George
 3. Gao
 4. Sdeque
 5. Asian Development Bank
 6. Cheliotis
 7. Michał & Sylwia
 8. Yigitcanlar & Lee
 9. Wang & Liu
 10. Collins & Stadler

محیطی منحصر به فرد، از ابتدا با اهداف توسعه پایدار و ایجاد فضای سبز و زیست‌پذیر طراحی شده است. این منطقه با دارا بودن ساختار زمین متنوع و ظرفیت‌های توسعه‌ای بکر، همواره مورد توجه ویژه شهرسازان و متخصصان شهری بوده است (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۲۱). در سال‌های اخیر رشد سریع جمعیت، ناکارآمدی مدیریت شهری و انحراف از اهداف اولیه، منطقه ۲۲ تهران را با چالش‌هایی مانند تراکم جمعیت، کمبود فضای سبز، آلودگی محیطی و ضعف خدمات شهری مواجه کرده است. این مشکلات نه تنها کیفیت زندگی را کاهش داده، بلکه تحقق شهر فراگیر را نیز دشوار ساخته است (اکبری، ۱۴۰۱: ۱۰). در این شرایط، مفهوم شهر فراگیر که بر پایه عدالت فضایی، دسترسی برابر به فرصت‌ها، مشارکت اجتماعی همه‌جانبه و احترام به تنوع گروه‌های اجتماعی استوار است، برای منطقه ۲۲ اهمیتی حیاتی دارد. شهر فراگیر نه تنها موجب بهبود کیفیت زندگی ساکنان در مقیاس محله‌ای می‌شود، بلکه بستری برای جلوگیری از شکل‌گیری نابرابری‌های ساختاری و تقویت همبستگی اجتماعی در این منطقه در حال رشد فراهم می‌سازد. در صورت فقدان رویکردهای فراگیر در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری منطقه ۲۲، خطر شکل‌گیری شکاف‌های اجتماعی، تمرکز ثروت در گروه‌های خاص، طرد اجتماعی گروه‌های کم‌توان، و ناپایداری توسعه در بلندمدت، افزایش خواهد یافت. بنابراین، ضرورت دارد در فرآیندهای توسعه این منطقه، اصول شهر فراگیر به صورت بنیادی و راهبردی مورد توجه قرار گیرد تا منطقه ۲۲ بتواند به الگویی موفق از توسعه متوازن، پایدار و عادلانه در مقیاس شهری و ملی تبدیل شود. در همسویی با چالش‌های این منطقه و ضرورت موضوع، این پژوهش با رویکردی راهبردی و تحلیلی، به بررسی چالش‌های منطقه ۲۲ تهران پرداخته و با شناسایی قابلیت‌های درونی و عوامل کلان محیطی، راهکارهای عملی برای تحقق شهر فراگیر ارائه می‌دهد. این هدف با طرح و تبیین یک پرسش اصلی ردیابی و مطالعه علمی شده است.

- راهبردهای تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران چیست؟

مفهوم برنامه‌ریزی شهری فراگیر، که بر دسترسی و شمول برای همه تمرکز دارد، به عنوان یک موضوع کلیدی در قرن بیست و یکم ظاهر شد (لطفی و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۰۳). در سال ۱۹۸۸، مارک وایزر^۱، پژوهشگر مرکز تحقیقات پالو آلتو زیراکس^۲، برای اولین بار مفهوم محاسبات فراگیر یا فناوری فراگیر را مطرح کرد. این ایده، که به عنوان موج سوم در حوزه فناوری شناخته می‌شود، پس از دوره‌های رایانه‌های بزرگ (موج اول) و رایانه‌های شخصی (موج دوم)، ظهور کرد. (ساسان‌پور و همکاران، ۱۴۰۳: ۲۱). بر همین اساس، ایده شهر فراگیر نیز از تفکرات وایزر الهام گرفت. او بر ادغام فناوری اطلاعات و ارتباطات با شهر فیزیکی تأکید کرد و به دنبال ایجاد همگرایی بین فضای مجازی و فضای واقعی بود (بیگیتکانلار و لی، ۲۰۱۴). در یک شهر فراگیر

1. Mark Weiser

2. Xerox

فضاهای شهری، خدمات و سیستم‌ها باید به‌طور عادلانه، قابل دسترسی، ایمن، مقرون‌به‌صرفه و فرهنگی قابل قبول برای تمامی ساکنان، بدون توجه به توانایی‌های جسمی، حسی و شناختی آنان، طراحی شده باشند (لی و همکاران، ۲۰۰۸). شهر فراگیر به معنای فراهم کردن امکان مشارکت و دسترسی برابر به منابع و خدمات شهری برای تمامی گروه‌ها و اقشار جامعه است (گائو و همکاران، ۲۰۲۳). شهرهای فراگیر به عنوان یکی از اصول اساسی در مدیریت شهری مدرن و توسعه پایدار مطرح هستند و در این شهرها، نیازهای تمامی بخش‌های جامعه به طور مساوی تأمین می‌شود (راخماواتی^۱، ۲۰۱۷) یک شهر فراگیر نه تنها تنوع محتوایی را در بر می‌گیرد، بلکه نشان‌دهنده فرآیند حکمرانی شهری نیز هست (آنتیرویکو و دیونگ^۲، ۲۰۲۰؛ لیو^۳ و همکاران، ۲۰۲۰). بانک توسعه آسیا (۲۰۲۲)، شهر فراگیر را محیطی زیست‌پذیر و ایمن تعریف کرده که در آن دسترسی‌پذیری عادلانه و قابل استطاعت به خدمات شهری، خدمات اجتماعی و فرصت‌های زندگی برای همگان فراهم باشد (بانک توسعه آسیایی^۴، ۲۰۲۲). بنابراین، شهر فراگیر به معنای فراهم کردن فرصت‌های برابر برای همه اقشار در دستیابی به منابع و مزایا است و نظام مدیریتی در این زمینه با شناسایی وضعیت موجود و گروه‌های آسیب‌پذیر و برنامه‌ریزی استراتژیک، نقشی کلیدی ایفا می‌کند (داگلاس^۵، ۲۰۱۷). مطالعه ادبیات این موضوع نشان می‌دهد که شهر فراگیر، ریشه در اصول عدالت اجتماعی، برابری و مشارکت دارد، به دنبال ایجاد محیطی است که در آن تمامی شهروندان، بدون توجه به توانایی‌های جسمی، سن، جنسیت، نژاد یا وضعیت اقتصادی، بتوانند به طور کامل در زندگی شهری مشارکت کنند و از امکانات و خدمات شهری بهره‌مند شوند (وانگ و لیو، ۲۰۲۲). در این راستا، تعاریف متعددی از سوی اندیشمندان ارائه شده است که هر یک بر جنبه‌های خاصی از این مفهوم تأکید دارند. در ادامه، دیدگاه‌های اندیشمندان مختلف در رابطه با مفهوم شهر فراگیر در قالب یک جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱. تعاریف شهر فراگیر از دیدگاه اندیشمندان

اندیشمند/منبع	تعریف/دیدگاه
لی ^۶ و همکاران (۲۰۰۸)	شهر فراگیر با استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، محیطی بدون محدودیت‌های زمانی و مکانی ایجاد می‌کند و به افزایش رقابت‌پذیری شهری کمک می‌نماید.
لیوینگستون ^۷ (۲۰۰۸)	شهر فراگیر بر مبنای طراحی برای طول عمر استوار است و به نیازها و توانایی‌های افراد از کودکی تا کهنسالی توجه دارد. این رویکرد به تغییرات توانایی‌های فیزیکی و شناختی افراد پاسخ می‌دهد.

1. Rachmawati
2. Anttiroiko & de Jong
3. Liu
4. Asian Development Bank
5. Douglas
6. Lee
7. Livingston

اندیشمند/منبع	تعریف/دیدگاه
دی اولویرا نتو ^۱ (۲۰۱۸)	شهر فراگیر محیطی است که در آن دسترسی عادلانه به خدمات عمومی مقرون به صرفه، مسکن و زیرساخت‌های اساسی برای همه فراهم است.
راخماواتی ^۲ (۲۰۱۷)	شهر فراگیر به دنبال ایجاد جامعه‌ای عدالت‌محور است که در آن تمامی اقشار جامعه، با توجه به ترجیحات و نیازهای خاص خود، بتوانند به طور کامل مشارکت کنند.
سانتوس ^۳ و همکاران (۲۰۲۴)	مفهوم یک شهر فراگیر ابعاد مختلفی را شامل می‌شود، از جمله دسترسی به افراد معلول، برابری جنسیتی، تنوع اجتماعی و مشارکت جامعه.

پایه‌های نظری شهر فراگیر را می‌توان در مفهوم طراحی برای طول عمر جست‌وجو کرد. این مفهوم، که توسط لیوینگستون (۲۰۰۸) مطرح شده است، بر طراحی محیط‌ها و محصولات تأکید دارد که با نیازها و توانایی‌های افراد در مراحل مختلف زندگی، از کودکی تا کهنسالی، سازگار باشند. به عبارت دیگر، طراحی برای طول عمر به دنبال ایجاد محیطی است که به تغییرات توانایی‌های فیزیکی و شناختی افراد در طول زمان پاسخ دهد و امکان استفاده حداکثری از فضاها و خدمات شهری را برای همه فراهم کند (لیوینگستون، ۲۰۰۸). این رویکرد، که توسط لمایر و کر^۴ (۲۰۱۷) نیز مورد تأکید قرار گرفته است، به عنوان یکی از پایه‌های نظری شهر فراگیر شناخته می‌شود. در نهایت، می‌توان گفت که شهر فراگیر به عنوان یک رویکرد پیشرو در برنامه‌ریزی و طراحی شهری، به دنبال ایجاد جامعه‌ای عدالت‌محور است که در آن تمامی اقشار جامعه، با توجه به ترجیحات و نیازهای خاص خود، بتوانند به طور کامل مشارکت کنند (لمایر و کر، ۲۰۱۷).

اسدزاده و همکاران (۱۴۰۱)، در مقاله‌ای به سنجش وضعیت کلانشهر تهران بر مبنای شاخص‌های شهر فراگیر پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش حاکی از آن بود که وضعیت کلانشهر تهران از نظر پراکنش شاخص‌های شهر فراگیر بسیار نامناسب است. ابعاد بهداشت و درمان، حکمروایی، فرهنگ و گردشگری، آموزش، مسکن، حمل و نقل، زیرساختار، شهروندان، تجارت، سیستم مالی به ترتیب بیشترین کمبودها (زیر ۵۰ درصد) را دارند. لطفی و همکاران (۱۴۰۳)، در مقاله‌ای به تحلیل عوامل مؤثر بر تحقق شهر فراگیر در شهر ساری پرداخته‌اند. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که، شاخص‌های برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، تأمین مالی مبتنی بر زمین، دسترسی به منابع مالی، زمین و مسکن قابل استطاعت، و بازسازی فضای عمومی به عنوان شاخص‌های کلیدی و مؤثر بر تحقق شهر فراگیر می‌باشند.

ساسان پور و همکاران (۱۴۰۳)، در مقاله‌ای به بررسی و تحلیل رویکرد شهر فراگیر در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان داد که شهر فراگیر متشکل از فضا، مکان، فناوری اطلاعات و

-
1. de Oliveira Neto
 2. Rachmawati
 3. Santos
 4. Lemaire & Kerr
-

ارتباطات و انسان است. تفاوت این رویکرد با رویکردهای قدیمی در زمینه برنامه ریزی شهری، اتخاذ فناوری اطلاعات و ارتباطات بعنوان ابزار تغییر در شهر فراگیر است. این شهر با چهار بعد اجتماعی، اقتصادی، فضایی و سازمانی دارای تاثیرات مشخص بر شهر است.

لیانگ^۱ و همکاران (۲۰۲۳)، در پژوهشی به کاوش نظری "شهر فراگیر چیست؟ پیکربندی مجدد مشارکت در برنامه ریزی با فوتو وایس جغرافیایی برای باز کردن تجربیات تعلق شهری در میان جوامع حاشیه نشین" پرداخته اند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که فراگیری چند بعدی است و شامل ابعاد فضایی، اجتماعی، زیست محیطی، اقتصادی و سیاسی است که گاهی ویژگی های مشارکت، برابری، دسترسی و پایداری در هم آمیخته می شود.

ژائو^۲ و همکاران (۲۰۲۳)، در مقاله ای تحت عنوان "آیا شهر فراگیر واقعی ظهور خواهد کرد؟ نقشه برداری از نقاط قوت و ضعف سیستم های رتبه بندی شهرها"، به بررسی نقاط قوت و ضعف سیستم های رتبه بندی شهرها می پردازد. مقاله به این نتیجه می رسد که برای ظهور واقعی شهرهای فراگیر، نیاز به بازنگری و بهبود سیستم های رتبه بندی فعلی وجود دارد. این سیستم ها باید شاخص های جامع تری را در بر بگیرند که تمام جنبه های شمولیت، از جمله اجتماعی، اقتصادی، فضایی، زیست محیطی و سیاسی را پوشش دهند.

لانزا^۳ و همکاران (۲۰۲۳) در تحقیق خود تحت عنوان «اندازه گیری دسترسی بر اساس مجاورت برای یک شهر فراگیر: مطالعه موردی در شهر بلونیا، ایتالیا» به نتایج قابل توجهی دست یافته اند. این تحقیق نشان می دهد که دسترسی به برخی از خدمات و منافع اقتصادی-اجتماعی در شهر بلونیا به طور قابل توجهی نیازمند بازنگری است. به ویژه، بررسی ها نشان می دهد که ساختارهای اقتصادی و اجتماعی موجود باید به منظور ارتقاء عدالت و برابری، با بهره گیری از فناوری های هوشمند، قادر به شناسایی و حمایت از افراد آسیب پذیر باشند.

ژائو^۴ و همکاران (۲۰۲۵)، در مقاله ای به بررسی رابطه بین برندینگ شهر فراگیر و عملکرد واقعی شهرها در ایجاد فراگیری می پردازند. نویسندگان با استفاده از یک تیپولوژی، شهرها را بر اساس سطح فراگیری و میزان برندینگ به چهار دسته تقسیم می کنند: سفیران فراگیری (فراگیری بالا، برندینگ بالا)، قهرمانان ذاتی (فراگیری بالا، برندینگ پایین)، بازاریابان ظاهری (فراگیری پایین، برندینگ بالا) و جداکنندگان خاموش (فراگیری پایین، برندینگ پایین).

در مقایسه با پیشینه پژوهش های انجام شده، این مطالعه بر اهمیت برنامه ریزی توسعه شهرها با بهره گیری از مدل های نوین برنامه ریزی راهبردی تأکید می کند. نوآوری اصلی این پژوهش در کاربست مدل متاسوات خلاصه می شود که با شناسایی نقاط قوت و ضعف داخلی و فرصت ها و تهدیدهای محیطی، چالش های منطقه

1. Liang

2. Zhao

3. Lanza

4. Alsayel

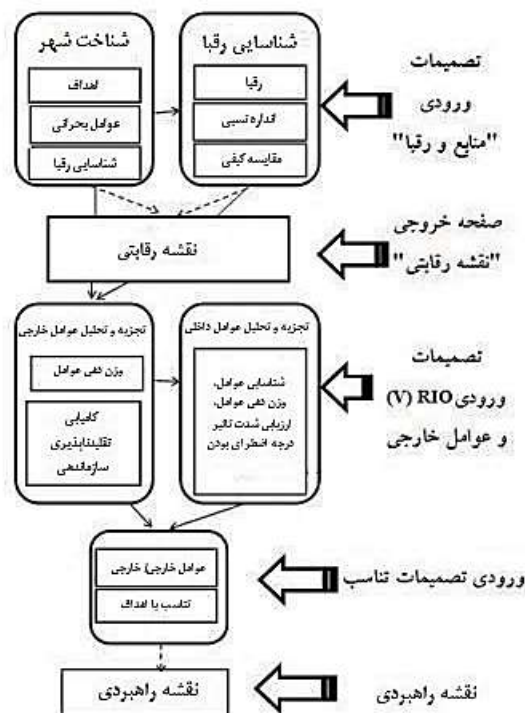
۲۲ کلان‌شهر تهران را در راستای تحقق اصول شهر فراگیر و ارتقاء کیفیت زندگی بررسی می‌کند. این رویکرد نه تنها به تحلیل جامع عوامل مؤثر می‌پردازد، بلکه می‌تواند به عنوان الگویی کاربردی برای سایر شهرها در برنامه‌ریزی‌های آینده مورد استفاده قرار گیرد.

۲. روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی است. داده‌های نظری با روش اسنادی و داده‌های تجربی با روش پیمایشی بر اساس بررسی‌های میدانی و مصاحبه تهیه شده است. روش دلفی و متاسوات^۱ ایجاب می‌کند که اطلاعات از خبرگان و متخصصان دریافت و تحلیل شود. برای انتخاب تیم دلفی، چون هدف تعمیم نتایج نیست، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. معیارهای انتخاب خبرگان، تسلط نظری، تجربه عملی، تمایل و توانایی مشارکت در پژوهش و دسترسی است. نکته قابل توجه در تعیین تعداد خبرگان، کسب اطمینان از جامعیت دیدگاه‌های مختلف در پژوهش می‌باشد. تعداد خبرگان شرکت‌کننده در دلفی بین ۱۴ الی ۲۰ نفر انتخاب شده است. با توجه به معیارهای فوق، در نهایت تعداد ۲۰ نفر از خبرگان و متخصصان دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی، برای شرکت و همکاری در فرآیند پژوهش انتخاب شده است (اکبری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۹۷). متغیرهای پژوهش شامل منابع و قابلیت‌های داخلی منطقه (مانند فضاهای سبز، کاربری‌های فرامنطقه‌ای، ظرفیت اقتصادی) و عوامل محیطی خارجی (نظیر نوسانات اقتصادی، سیاست‌های دولتی، تغییرات زیست‌محیطی) هستند که در تحقق شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلان‌شهر تهران نقش دارند. این متغیرها از طریق مدل متاسوات و تحلیل پستل^۲ تحلیل شدند. مدل متاسوات در شناسایی جایگاه رقابتی منطقه ۲۲ کلان‌شهر تهران، میزان ارزشمندی، کمیابی، تقلیدناپذیری، غیرقابل جایگزینی منابع و قابلیت‌ها، میزان تاثیر عوامل داخلی بر کنترل تهدیدها یا استفاده بهینه از فرصت‌های بیرونی و بررسی میزان تناسب میان اهداف با منابع و قابلیت‌ها به کار رفته است.

^۱. Meta-SWOT

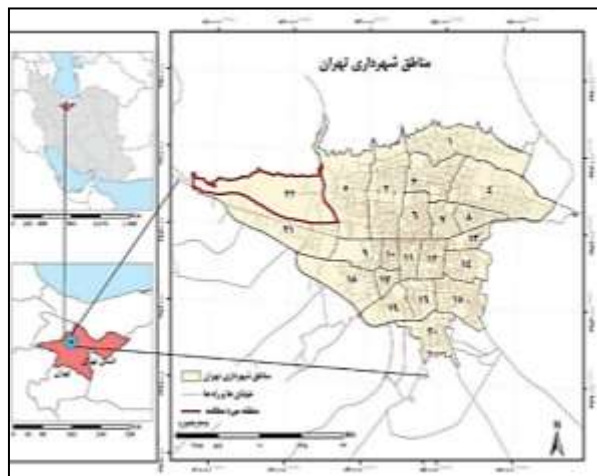
^۲. PESTEL

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

۲.۱. معرفی محدوده مورد مطالعه

منطقه ۲۲ تهران با ویژگی‌های منحصربه‌فرد خود، موقعیت ویژه‌ای در پایتخت دارد. این منطقه با جمعیت ۱۷۵,۳۹۸ نفر در سال ۱۳۹۵، تراکم جمعیتی پایینی حدود ۳۰ نفر در هکتار دارد که تنها یک پنجم میانگین تراکم تهران است (اکبری، ۱۴۰۱: ۱۷۵). از مهم‌ترین مزیت‌های منطقه می‌توان به وجود ورزشگاه آزادی به عنوان نماد ملی، پارک جنگلی چیتگر به عنوان بزرگ‌ترین فضای سبز شهری کشور، دریاچه شهدای خلیج فارس، باغ ملی گیاه‌شناسی و مراکز علمی و درمانی پیشرفته اشاره کرد. دسترسی مناسب به شبکه بزرگراهی و خط ۵ مترو، موقعیت ارتباطی ممتازی به این منطقه بخشیده است. منطقه ۲۲ که در سال ۱۳۷۰ به محدوده رسمی تهران اضافه شد، هم‌اکنون شامل ۱۲ محله و ۴ ناحیه است. با این حال، ساختار فضایی آن به دلایلی مانند عدم آزادسازی اراضی نظامی، تأخیر در تکمیل دریاچه شهدا و تغییر کاربری‌های غیراصولی، هنوز به‌طور کامل شکل نگرفته است. این چالش‌ها باعث شده‌اند این منطقه علی‌رغم برخورداری از پتانسیل‌های استثنایی، نتواند به اهداف توسعه پایدار و متوازن خود دست یابد.

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی منطقه ۲۲ کلان‌شهر تهران

منبع: ترسیم نگارندگان، ۱۴۰۳

۳. یافته‌ها

اهداف تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران

اهداف شناسایی شده با تکیه بر سند چشم‌انداز تهران ۱۴۰۴ و طرح ساختاری-راهبردی شهرداری منطقه شناسایی و احصاء شده است. اهداف شناسایی شده به دلیل یکسان نبودن وزن و اهمیت، بر اساس نظرات خبرگان و کارشناسان در سه طیف (بالا، متوسط و پایین) اولویت‌بندی و اهمیت‌دهی شده است. نتایج جدول شماره (۲) نشان می‌دهد اولویت‌بندی اهداف عموماً در سطح اولویت بالا و متوسط ارزیابی شده است.

جدول ۲. اهداف تعیین شده برای تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران

ردیف	اهداف	سطح اولویت
۱	توسعه اقتصادی مبتنی بر دانش و گردشگری	بالا
۲	توسعه زیرساخت‌های گردشگری و تفرجگاهی	بالا
۳	حفظ تعادل اکولوژیک و همزیستی با طبیعت	بالا
۴	شهر هوشمند با دسترسی برابر به فناوری	بالا
۵	گسترش حمل‌ونقل عمومی فراگیر و کاهش وابستگی به خودرو	بالا
۶	تبدیل منطقه ۲۲ به هاب نوآوری و پژوهش‌های بین‌رشته‌ای	بالا
۷	ارائه خدمات فرامنطقه‌ای در حوزه گردشگری شهری	بالا
۸	توسعه مسکن مقرون‌به‌صرفه و متنوع	متوسط
۹	طراحی فضاهای انعطاف‌پذیر و پاسخگو به نیازهای جامعه	بالا
۱۰	ارتقای مشارکت شهروندی در برنامه‌ریزی شهری	بالا
۱۱	تقویت خدمات رفاهی و تفریحی	متوسط
۱۲	توسعه فضاهای شهری انسان‌محور	بالا

نتایج جدول شماره (۲) نشان‌دهنده این می‌باشد که اکثر اهداف تعیین شده برای تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران براساس اسناد فرادستی توسط خبرگان و متخصصین اکثراً در سطح بالا و بعد متوسط اهمیت‌یابی شدند.

شناسایی منابع و قابلیت‌های منطقه ۲۲ در راستای دستیابی به اصول شهر فراگیر

منابع و قابلیت‌های منطقه ۲۲ در راستای دستیابی به اصول شهر فراگیر از طریق نظرات خبرگان در راستای دستیابی به اهداف موردنظر که در جریان توسعه پایدار شهری ضروری هستند، شناسایی شدند. این منابع و قابلیت‌ها از وزن و اهمیت یکسانی برخوردار نیستند، بنابراین براساس میزان نقش و تأثیری که می‌تواند در تحقق اهداف ایفا نماید با توجه به یک معیار درصدی مشخص، وزن دهی شده است (جدول ۳).

جدول ۳. منابع و قابلیت‌های منطقه ۵ در راستای تحقق‌پذیری شهر فراگیر

رتبه	عوامل مؤثر	درصد
۱	وجود فضاهای سبز وسیع و تنوع زیست‌محیطی (مانند بوستان چیتگر)	۱۱
۲	داشتن موقعیت جغرافیایی استراتژیک در حاشیه غربی کلانشهر تهران	۸
۳	وجود کاربری‌های فرامنطقه‌ای و فراملی	۱۲
۴	داشتن تنوع فضایی و کاربری زمین	۸
۵	قابلیت جذب شهروندان با طیف‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	۸
۶	وجود مراکز آموزشی و پژوهشی	۱۱
۷	داشتن ظرفیت توسعه فضاهای عمومی و اجتماعی	۱۰
۸	پتانسیل ایجاد اقتصاد محلی پایدار	۱۲
۹	داشتن فرصت‌های بالا در جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی	۱۲
۱۰	دسترسی به امکانات تفریحی و ورزشی	۸

چنانچه در جدول شماره (۳) ملاحظه می‌شود از میان منابع و قابلیت‌های منطقه ۲۲ کلانشهر تهران در راستای دستیابی به شهر فراگیر، وجود کاربری‌های فرامنطقه‌ای و فراملی، پتانسیل ایجاد اقتصاد محلی پایدار و داشتن فرصت‌های بالا در جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی بیشترین نقش و اهمیت را ایفا می‌کند.

شناسایی ابعاد رقابتی برای ترسیم نقشه تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران

با توجه به منابع و توانایی‌های استخراج شده در مرحله قبل پژوهش، دو بُعد رقابتی (شاخص‌های شهر فراگیر و توسعه پایدار شهری) به عنوان ملاک‌های رقابت مطالعه شده است؛ همچنین وضعیت رقبا از نظر شهر شهر فراگیر نسبت به منطقه ۲۲ کلانشهر تهران مطالعه و مقایسه تطبیقی شده است. در همین راستا، چهار منطقه که از نظر قابلیت و پتانسیل‌ها شهر فراگیر مشابه منطقه ۲۲ کلانشهر تهران (منطقه ۲، منطقه ۳، منطقه ۴ و منطقه ۵)

۵) برحسب مقیاس ۱ و الزامات فضایی، به عنوان رقبای اصلی منطقه ۲۲ کلانشهر تهران، وضعیت رقابت پذیری آن‌ها مشخص شده است. در این مقایسه‌ها از پنج سطح بسیار فراتر، فراتر، تقریباً مساوی، پایین‌تر و بسیار پایین‌تر استفاده شده است (جدول ۴).

جدول ۴. قیاس منطقه ۲۲ کلانشهر تهران با محدوده‌های رقیب از نظر منابع و قابلیت‌های شهری فراگیر

منابع و قابلیت‌های منطقه ۲۲	منطقه ۱	منطقه ۲	منطقه ۳	منطقه ۴	منطقه ۵
وجود فضاهای سبز وسیع و تنوع زیست‌محیطی (مانند بوستان چیتگر)	بسیار پایین‌تر	پایین‌تر	پایین‌تر	پایین‌تر	پایین‌تر
داشتن موقعیت جغرافیایی استراتژیک در حاشیه غربی کلانشهر تهران	بسیار پایین‌تر	پایین‌تر	پایین‌تر	مساوی	پایین‌تر
وجود کاربری‌های فرامنطقه‌ای و فراملی	تقریباً مساوی	پایین‌تر	پایین‌تر	پایین‌تر	پایین‌تر
داشتن تنوع فضایی و کاربری زمین	تقریباً مساوی	تقریباً مساوی	تقریباً مساوی	تقریباً مساوی	تقریباً مساوی
قابلیت جذب شهروندان با طیف‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	تقریباً مساوی	تقریباً مساوی	تقریباً مساوی	تقریباً مساوی	تقریباً مساوی
وجود مراکز آموزشی و پژوهشی	پایین‌تر	پایین‌تر	پایین‌تر	پایین‌تر	پایین‌تر
داشتن ظرفیت توسعه فضاهای عمومی و اجتماعی	فراتر	فراتر	فراتر	فراتر	فراتر
پتانسیل ایجاد اقتصاد محلی پایدار	فراتر	فراتر	فراتر	فراتر	فراتر
داشتن فرصت‌های بالا در جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی	فراتر	فراتر	فراتر	فراتر	فراتر
دسترسی به امکانات تفریحی و ورزشی	بسیار فراتر	فراتر	فراتر	فراتر	فراتر

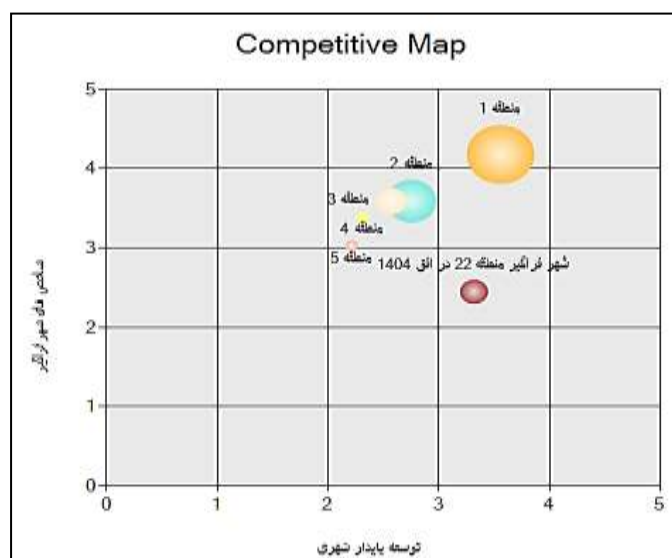
منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

با توجه به نتایج جدول شماره (۴)، منطقه ۱ به عنوان رقیب اصلی منطقه ۲۲ در رابطه با توسعه شهر فراگیر شناخته می‌شود. منطقه ۲۲ تهران به عنوان یکی از مناطق مدرن و برنامه‌ریزی شده، عمدتاً با منطقه ۱ (به دلیل امکانات پیشرفته، فضاهای سبز و جذب سرمایه‌گذاران)، منطقه ۲ (وجود پروژه‌های عمرانی و تجاری-مسکونی در غرب تهران) و منطقه ۵ (با تمرکز بر قطب صنعتی-آکادمیک و دسترسی به آزادراه‌ها) در رقابت است. این مناطق به ترتیب با مزیت‌هایی مانند زیرساخت‌های توسعه یافته، موقعیت جغرافیایی استراتژیک و تنوع کاربری زمین، چالش‌هایی برای برتری منطقه ۲۲ ایجاد می‌کنند. همچنین، مناطق ۳ و ۴ تهران اگرچه در برخی شاخص‌ها (مانند مراکز آموزشی) قوی‌ترند، اما به دلیل تراکم جمعیتی بالا و محدودیت فضای توسعه، رقابت مستقیم کمتری با منطقه ۲۲ دارند. در کل، رقابت اصلی منطقه ۲۲ بر سر جذب سرمایه‌گذاری، توسعه پایدار و کیفیت زندگی متمایز است.

1. Scale

نقشه رقابتی و اولویت بندی رقبا

بر اساس شناسایی ابعاد رقابتی و نتایج مقایسه منطقه ۲۲ کلانشهر تهران با رقبا از نظر منابع و قابلیت های درونی شهر فراگیر و کیفیت زندگی، نقشه رقابتی تولید و ترسیم شده است که شکل شماره ۳، خروجی منطقی و تصویر شماتیک آن را نشان می دهد.

شکل ۳. نقشه رقابتی جایگاه منطقه ۲۲ کلانشهر تهران نسبت به رقبا

موقعیت و جایگاه منطقه ۲۲ کلانشهر تهران نسبت به محورهای افقی (توسعه پایدار شهری) و عمودی (شهر فراگیر) در نقشه رقابتی نشان می دهد منطقه ۱ (با امتیاز مطلق و نرمال شده ۲) و منطقه ۲ (با امتیاز مطلق و نرمال شده ۳) از نظر تحقق پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران، اصلی ترین رقبا برای این منطقه محسوب می شوند. افزون بر آن، در جدول شماره (۵)، که مزیت رقابتی هریک از رقبای منطقه ۲۲ کلانشهر تهران را به تفکیک ابعاد رقابتی و به صورت مجموع امتیاز نشان می دهد،

جدول ۵. مزیت رقابتی هریک از رقبای اصلی به تفکیک ابعاد رقابت

DMU	شهر فراگیر		توسعه پایدار شهری		مجموع		امتیاز	
	مطلق	نرمال شده	مطلق	نرمال شده	مطلق	نرمال شده	مطلق	نرمال شده
منطقه ۱	۱/۸۱	۰/۷۴	۱/۹۵	۳/۷۶	۳/۷۶	۱/۵۲	۲	۲
منطقه ۲	۲/۵	۱/۰۲	۰/۸۶	۴/۶۴	۴/۶۴	۱/۸۸	۳	۳
منطقه ۳	۲/۷۱	۱/۱۰	۳/۰۲	۵/۷۳	۵/۷۳	۲/۳۱	۵	۵
منطقه ۴	۲/۲۶	۰/۹۱	۲/۳۱	۵/۵۷	۵/۵۷	۱/۸۴	۴	۴
منطقه ۵	۳/۰۴	۱/۲۳	۳/۰۲	۶/۰۶	۶/۰۶	۲/۴۵	۶	۶
مجموع	۱۲/۳۱	۵	۱۲/۴۵	۵	۲۴/۷۶	۱۰	۰	۰
میانگین	۲/۴۶	۱/۰۰	۲/۴۹	۱/۰۰	۴/۹۵	۵	۰	۰

ارزیابی منابع و توانایی‌ها بر اساس دیدگاه مبتنی بر منابع

از دیدگاه مبتنی بر منابع، یک پرسش اصلی این است که منابع و قابلیت‌های تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران چگونه مزیت رقابتی ایجاد می‌کند؟ برای پاسخ به این پرسش قابلیت‌ها و منابع از نظر باارزش بودن^۱، تقلیدناپذیری^۲ و غیرقابل جایگزینی^۳ (VRIO) در طیف ۵ درجه‌ای (بسیار موافقم، موافقم، نظری ندارم، تا محدودی مخالفم و بسیار مخالفم) تعیین و تفکیک شده است که شکل شماره (۶)، نتایج این ارزیابی را نشان می‌دهد.

جدول ۶. ارزیابی منابع و توانایی‌ها بر اساس دیدگاه مبتنی بر منابع			
منابع و قابلیت‌ها	باارزش بودن	تقلیدناپذیری	غیرقابل جایگزینی
وجود فضاهای سبز وسیع و تنوع زیست‌محیطی (مانند بوستان چیتگر)	بسیار موافقم	بسیار موافقم	بسیار موافقم
داشتن موقعیت جغرافیایی استراتژیک در حاشیه غربی کلانشهر تهران	موافقم	بسیار موافقم	موافقم
وجود کاربری‌های فرامنطقه‌ای و فراملی	بسیار موافقم	بسیار موافقم	بسیار موافقم
داشتن تنوع فضایی و کاربری زمین	بسیار موافقم	موافقم	بسیار موافقم
قابلیت جذب شهروندان با طیف‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	موافقم	موافقم	موافقم
وجود مراکز آموزشی و پژوهشی	بسیار موافقم	بسیار موافقم	بسیار موافقم
داشتن ظرفیت توسعه فضاهای عمومی و اجتماعی	بسیار موافقم	بسیار موافقم	موافقم
پتانسیل ایجاد اقتصاد محلی پایدار	بسیار موافقم	بسیار موافقم	موافقم
داشتن فرصت‌های بالا در جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی	بسیار موافقم	بسیار موافقم	بسیار موافقم
دسترسی به امکانات تفریحی و ورزشی	بسیار موافقم	موافقم	موافقم

ارزیابی منابع و قابلیت‌های داخلی شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران در مقایسه با عوامل خارجی در جدول شماره (۶) نشان می‌دهد که وجود فضاهای سبز وسیع و تنوع زیست‌محیطی (مانند بوستان چیتگر)، وجود کاربری‌های فرامنطقه‌ای و فراملی، داشتن تنوع فضایی و کاربری زمین، وجود مراکز آموزشی و پژوهشی، داشتن ظرفیت توسعه فضاهای عمومی و اجتماعی، پتانسیل ایجاد اقتصاد محلی پایدار، داشتن فرصت‌های بالا در جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی و دسترسی به امکانات تفریحی و ورزشی در منطقه از نظر باارزش بودن، تقلیدناپذیری و غیرقابل جایگزینی، بیشترین نقش و اهمیت را در تحقق‌پذیری شهر فراگیر را بر عهده دارند.

1. Valuable
2. Rare
3. Inimitable

تحلیل عوامل محیطی (PESTEL)

در اینجا عوامل محیطی خارج از کنترل (اقتصادی، سیاسی، فرهنگی اجتماعی، فناوری، بوم‌شناختی و قانونی) که بر تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران اثرگذارند، ارزیابی شده است. در ارزیابی این عوامل از تحلیل PESTEL استفاده شده که انجام آن به‌ویژه برای شناسایی فرصت‌های پیش‌رو همچنین خطرات احتمالی توسعه ضروری است. عوامل محیطی خارج از کنترل و مؤثر در ارتقا اصول شهر شهر فراگیر، بر اساس چهار معیار (وزن، تأثیر، احتمال افزایش و درجه اضطرار) ارزیابی و شناسایی شده است. نتایج جدول شماره (۷)، حاکی است که در میان عوامل محیطی خارج از کنترل محدوده مورد مطالعه، نوسانات اقتصادی و تورم کشور، منابع مالی محدود و بودجه ناکافی شهرداری، تغییرات در سیاست‌ها و اولویت‌های دولت و شهرداری، کمبود آگاهی و آموزش‌های عمومی درباره مزایای شهر فراگیر، تغییرات آب‌وهوایی و تأثیرات آن بر محیط‌زیست، عدم هماهنگی بین نهادهای دولتی و محلی، وقوع بلایای طبیعی مانند سیل، زلزله و ...، فشار بر منابع طبیعی با مهاجرت به شهر و تغییرات جمعیتی دارای وزن بسیار مهم و تأثیر بسیار قوی بر دستیابی به اصول شهر فراگیر است.

جدول ۷. عوامل محیطی خارج از کنترل مؤثر بر تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران

عامل‌ها	وزن	تأثیر	احتمال افزایش	درجه اضطرار
نوسانات اقتصادی و تورم کشور	بسیار بسیار مهم	بسیار قوی	خیلی بالا	بسیار فوری
منابع مالی محدود و بودجه ناکافی شهرداری	بسیار بسیار مهم	بسیار قوی	خیلی بالا	بسیار فوری
تغییرات در سیاست‌ها و اولویت‌های دولت و شهرداری	بسیار بسیار مهم	بسیار قوی	خیلی بالا	بسیار فوری
کمبود آگاهی و آموزش‌های عمومی درباره مزایای شهر فراگیر	بسیار بسیار مهم	بسیار قوی	بالا	بسیار فوری
دسترسی محدود به فناوری‌های پیشرفته زیست‌محیطی	بسیار مهم	قوی	متوسط	فوری
آلودگی هوا و مشکلات زیست‌محیطی	بسیار مهم	بسیار قوی	خیلی بالا	بسیار فوری
تغییرات آب‌وهوایی و تأثیرات آن بر محیط‌زیست	بسیار بسیار مهم	بسیار قوی	خیلی بالا	بسیار فوری
عدم هماهنگی بین نهادهای دولتی و محلی	بسیار بسیار مهم	بسیار قوی	خیلی بالا	فوری
وقوع بلایای طبیعی مانند سیل، زلزله و ...	بسیار بسیار مهم	قوی	بالا	فوری
فشار بر منابع طبیعی با مهاجرت به شهر و تغییرات جمعیتی	بسیار بسیار مهم	بسیار قوی	بالا	بسیار فوری
آلودگی صوتی ناشی از ساخت‌وساز	بسیار مهم	قوی	بالا	فوری

ارزیابی تناسب راهبردی

تناسب بین منابع و قابلیت‌ها با عوامل خارجی

نتایج جدول شماره (۸)، با مقایسه دویه‌دویی منابع و قابلیت‌های داخلی با عوامل محیط خارجی، به‌طور مثال گویایی این است که میان نوسانات اقتصادی و تورم کشور و پتانسیل ایجاد اقتصاد محلی پایدار رابطه بسیار ضعیفی وجود دارد. در نتیجه می‌توان از این توان محیط داخلی برای کنترل و مهار و یا کاهش تهدید

محیط خارجی بهره گرفت. شناسایی و تبیین حالت‌های مختلف و ممکن چنین تناسب راهبردی، برای تدوین نقشه و برنامه راهبردی تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران اهمیت حیاتی دارد.

جدول ۸. تناسب راهبردی بین منابع و توانایی‌ها با عوامل محیط خارجی

سطح مقایسه	بسیار ضعیف	ضعیف	متوسط	قوی	بسیار قوی	عوامل محیطی (PESTEL)		
						آلودگی صوتی ناشی از ساخت و ساز	آلودگی هوا و مشکلات زیست محیطی	نوسانات اقتصادی و تورم کشور
نقاط قوت و مزایا	وجود فضاهای سبز وسیع و تنوع زیست محیطی (مانند بوستان چیتگر)					بسیار ضعیف	ضعیف	بسیار ضعیف
	وجود کاربری های فرامنطقه ای و فراملی					بسیار ضعیف	ضعیف	بسیار ضعیف
	وجود مراکز آموزشی و پژوهشی					بسیار ضعیف	ضعیف	بسیار ضعیف
	پتانسیل ایجاد اقتصاد محلی پایدار					بسیار ضعیف	بسیار ضعیف	بسیار ضعیف
	دسترسی به امکانات تفریحی و ورزشی					بسیار ضعیف	بسیار ضعیف	بسیار ضعیف

تناسب بین منابع و قابلیت‌ها با اهداف

پس از ارزیابی تناسب راهبردی بین منابع و توانایی‌ها با عوامل خارجی، میزان تأثیر منابع و توانایی‌ها بر تحقق اهداف تعیین شده است. وجود رابطه بسیار قوی میان پتانسیل ایجاد اقتصاد محلی پایدار و دستیابی به درآمدهای پایدار شهری یک نمونه بارز از این تناسب‌ها است.

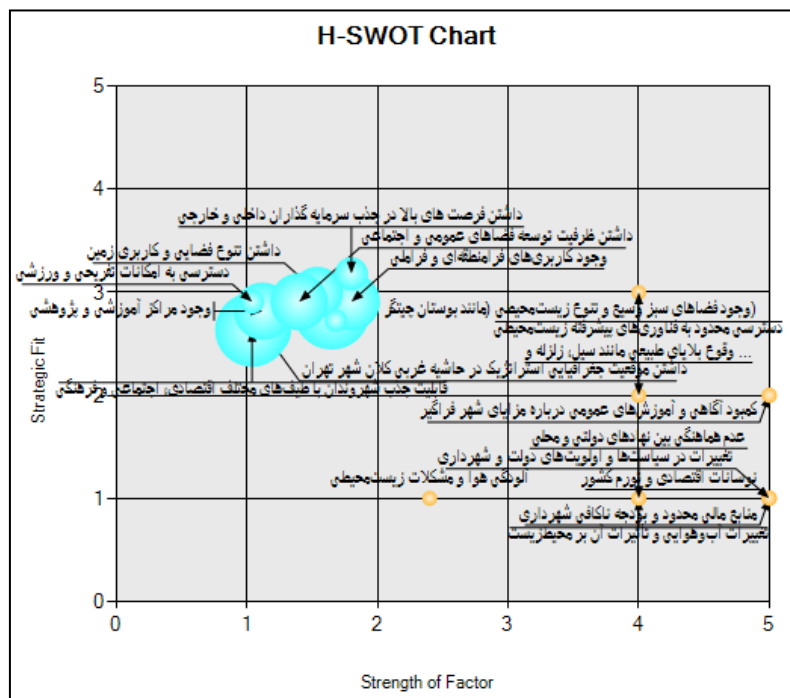
جدول ۹. تناسب راهبردی بین منابع و قابلیت‌ها با اهداف

سطح مقایسه	بسیار ضعیف	ضعیف	متوسط	خوب	بسیار خوب	اهداف		
						دستیابی به درآمدهای پایدار شهری	ارائه خدمات فرامنطقه‌ای در حوزه فرهنگ و ورزش	تقویت هویت محله‌ای و حس تعلق شهروندی
توانایی‌ها	وجود فضاهای سبز وسیع و تنوع زیست‌محیطی (مانند بوستان چیتگر)					قوی	قوی	خیلی قوی
	وجود کاربری‌های فرامنطقه‌ای و فراملی					قوی	ضعیف	خیلی قوی
	وجود مراکز آموزشی و پژوهشی					قوی	قوی	قوی
	پتانسیل ایجاد اقتصاد محلی پایدار					خیلی قوی	خیلی قوی	خیلی قوی
	دسترسی به امکانات تفریحی و ورزشی					قوی	خیلی قوی	قوی

تدوین نقشه راهبردی تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران

بر اساس نتایج تصمیم‌ها و مقایسه‌های تناسب راهبردی، نقشه راهبردی تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران تدوین و پیشنهاد شده است (شکل ۶). یافته‌های این نقشه نشان می‌دهد منابع و توانایی‌های داخلی منطقه ۲۲ کلانشهر تهران دارای وزن و کارکردهای متفاوتی در تحقق‌پذیری شهر فراگیر

دارند. در محور افقی (X) داشتن فرصت‌های بالا در جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی (X: 1.171, Y: 4.689, Hubble size: 0)، پتانسیل ایجاد اقتصاد محلی پایدار (X: 1.27, Y: 4.939, Hubble size: 2.333)، وجود کاربری‌های فرامنطقه‌ای و فراملی (X: 1.26, Y: 4.375, Hubble size: 4.333)، وجود فضاهای سبز و سبز و سبز و تنوع زیست‌محیطی (مانند بوستان چیتگر) (X: 1.20, Y: 4.688, Hubble size: 7.5)، داشتن ظرفیت توسعه فضاهای عمومی و اجتماعی (X: 1.20, Y: 4.688, Hubble size: 7.125) و وجود مراکز آموزشی و پژوهشی (X: 1.20, Y: 4.5, Hubble size: 4.833)، دارای بیشترین وزن است؛ این عوامل در راستای تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران، نسبت به سایر عوامل، بیانگر بارزش بودن، تقلیدناپذیری و تناسب راهبردی است. از نظر تناسب راهبردی (اندازه حباب) داشتن فرصت‌های بالا در جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی (Hubble size: 7.5)، وجود کاربری‌های فرامنطقه‌ای و فراملی (Hubble size: 7.125) و پتانسیل ایجاد اقتصاد محلی پایدار (Hubble size: 7) بیشترین میزان تناسب راهبردی و درجه اضطرار بالا در راستای تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران دارند. نتایج ارزیابی عوامل محیطی مؤثر خارج از کنترل (اقتصادی، سیاسی، فرهنگی اجتماعی، فناوری، بوم‌شناختی و قانونی) نیز نشان می‌دهد عامل نوسانات اقتصادی و تورم کشور (X: 5, Y: 3, Hubble size: 3)، منابع مالی محدود و بودجه ناکافی شهرداری (X: 5, Y: 2, Hubble size: 3)، تغییرات در سیاست‌ها و اولویت‌های دولت و شهرداری (X: 3.20, Y: 2, Hubble size: 3)، عدم هماهنگی بین نهادهای دولتی و محلی (X: 5, Y: 2, Hubble size: 3)، فشار بر منابع طبیعی با مهاجرت به شهر و تغییرات جمعیتی (X: 5, Y: 2, Hubble size: 3) و تغییرات آب‌وهوایی و تأثیرات آن بر محیط‌زیست (X: 5, Y: 2, Hubble size: 3)، به عنوان موانع اصلی و کلان محیط خارجی برای تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران آن به شمار می‌رود (شکل ۴).

شکل ۴. نقشه راهبردی تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران

۴. بحث

در بین عوامل محیطی خارج از کنترل که موانع اصلی تحقق شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران محسوب می‌شوند، نتایج ارزیابی عوامل محیطی خارج از کنترل نشان می‌دهد که تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران با چالش‌های کلان و سیستماتیک مواجه است که عمدتاً ریشه در شرایط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فناوری، بوم‌شناختی و قانونی دارند. نوسانات اقتصادی و تورم کشور، منابع مالی محدود و بودجه ناکافی شهرداری، و تغییرات در سیاست‌ها و اولویت‌های دولت و شهرداری از جمله مهم‌ترین موانع اقتصادی و حکمرانی هستند که مانع از برنامه‌ریزی پایدار و تأمین منابع مالی مورد نیاز برای توسعه شهری می‌شوند. از سوی دیگر، عدم هماهنگی بین نهادهای دولتی و محلی موجب ناکارآمدی سیاست‌گذاری و کاهش کارایی تصمیمات اجرایی شده و چالش‌های مدیریتی را تشدید می‌کند. در بُعد اجتماعی و زیست‌محیطی، فشار بر منابع طبیعی ناشی از مهاجرت به شهر و تغییرات جمعیتی، و همچنین تغییرات آب‌وهوایی و پیامدهای آن بر محیط‌زیست، به عنوان موانعی جدی بر سر راه توسعه پایدار شهری عمل می‌کنند. مجموع این عوامل نشان می‌دهد که برای دستیابی به یک شهر فراگیر در منطقه ۲۲، علاوه بر تمرکز بر ظرفیت‌های داخلی، اتخاذ راهبردهای کلان برای مدیریت ناپایداری‌های اقتصادی، افزایش هماهنگی میان نهادها، بهینه‌سازی منابع مالی، و تقویت سیاست‌های زیست‌محیطی ضروری است. نتایج پژوهش حاضر در زمینه شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر تحقق شهر فراگیر با یافته‌های پژوهش‌های داخلی، از جمله مطالعات رضایی و همکاران (۱۴۰۱) و لطفی و همکاران (۱۴۰۳)، هم‌سو می‌باشد، با این تفاوت که تأکید بیشتری بر

ظرفیت‌های داخلی منطقه ۲۲، نظیر جذب سرمایه‌گذاری، توسعه فضاهای سبز، و گسترش مراکز آموزشی و پژوهشی دارد. همچنین، در راستای پژوهش اسدزاده و همکاران (۱۴۰۱) که به وضعیت نامناسب تهران در شاخص‌های شهر فراگیر اشاره دارد، این پژوهش نیز چالش‌های موجود را تأیید کرده و درعین‌حال، راهکارهای عملی برای بهبود شرایط ارائه داده است. علاوه بر این، مشابه با یافته‌های لیانگ و همکاران (۲۰۲۳)، این تحقیق نیز بر ابعاد چندبعدی شهر فراگیر تأکید دارد، اما تمرکز آن بر سازوکارهای اجرایی و بومی‌سازی این مفهوم در منطقه مورد مطالعه است. در مقابل، برخلاف پژوهش ژائو و همکاران (۲۰۲۵) که به بررسی تأثیر برندینگ شهری پرداخته‌اند، این مطالعه بر راهبردهای عملی و اقدامات اجرایی تحقق شهر فراگیر متمرکز است.

۵. نتیجه‌گیری

تدوین نقشه راهبردی شهر فراگیر یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر برای پاسخگویی به چالش‌های پیچیده شهری در عصر حاضر است. این نقشه به عنوان چارچوبی جامع، مسیر تحقق شهری عادلانه، پایدار و دسترس‌پذیر را برای تمامی شهروندان مشخص می‌کند. بدون برنامه‌ریزی راهبردی، تلاش‌ها برای ایجاد شهر فراگیر پراکنده و ناکارآمد خواهند بود و نمی‌توانند به نیازهای متنوع گروه‌های اجتماعی پاسخ دهند. بنابراین، تدوین چنین نقشه‌ای نه تنها به بهبود کیفیت زندگی شهروندان کمک می‌کند، بلکه زمینه‌ساز توسعه پایدار و انسجام اجتماعی در شهرها خواهد شد. یافته‌های این پژوهش نشان داد که منابع و توانایی‌های داخلی این منطقه دارای وزن و کارکردهای متفاوتی در تحقق‌پذیری شهر فراگیر هستند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که منابع و توانایی‌های داخلی منطقه ۲۲ کلان‌شهر تهران نقش متفاوتی در تحقق‌پذیری شهر فراگیر ایفا می‌کنند. برخی از این منابع از وزن و اهمیت بالاتری برخوردارند و به عنوان مزیت‌های راهبردی منطقه شناخته می‌شوند. عوامل کلیدی همچون جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی، پتانسیل ایجاد اقتصاد محلی پایدار، وجود کاربری‌های فرامنتقه‌ای و فراملی، گستردگی فضاهای سبز و تنوع زیست‌محیطی، ظرفیت توسعه فضاهای عمومی و اجتماعی، و حضور مراکز آموزشی و پژوهشی بیشترین نقش را در تحقق این هدف دارند. این عناصر نه تنها به عنوان دارایی‌های ارزشمند منطقه، بلکه به عنوان عوامل غیرقابل تقلید و منحصربه‌فردی شناخته می‌شوند که ظرفیت‌های رقابتی و توسعه‌ای را تقویت می‌کنند. جذب سرمایه‌گذاری و ایجاد اقتصاد محلی پایدار، به عنوان عوامل محرک اقتصادی، نقش اساسی در توانمندسازی منطقه و کاهش وابستگی به منابع ناپایدار دارند. در کنار آن، کاربری‌های فرامنتقه‌ای و بین‌المللی موجب افزایش تعاملات اقتصادی و توسعه زیرساخت‌های کلان‌شهری می‌شوند. از سوی دیگر، گستردگی فضاهای سبز و ظرفیت توسعه فضاهای عمومی و اجتماعی نقش مهمی در ارتقای کیفیت زندگی شهروندان، بهبود تعاملات اجتماعی و ایجاد فضاهای شهری پایدار ایفا می‌کنند. همچنین، مراکز آموزشی و پژوهشی نه تنها به تقویت سرمایه انسانی و

دانش‌بنیان‌سازی توسعه شهری کمک می‌کنند، بلکه به‌عنوان پیشران‌های نوآوری و کارآفرینی در سطح منطقه عمل می‌کنند.

با توجه به عوامل داخلی و خارجی تأثیرگذار بر تحقق‌پذیری شهر فراگیر در منطقه ۲۲ کلانشهر تهران، پیشنهادهای کاربردی زیر ارائه می‌گردد:

- ایجاد مشارکت اجتماعی: تشویق ساکنان به مشارکت منطقه ۵ در فرآیندهای تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی شهری از طریق برگزاری جلسات مشورتی و کارگاه‌های آموزشی.
- توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل عمومی: بهبود دسترسی به حمل و نقل عمومی در منطقه ۲۲ با افزایش تعداد خطوط و ایستگاه‌ها، به‌ویژه در محلات کم‌برخوردار منطقه.
- طراحی فضاهای عمومی فراگیر: ایجاد فضاهای عمومی که نیازهای تمامی گروه‌های سنی و توانایی‌ها را پوشش دهد، نظیر پارک‌ها و مراکز تفریحی.
- تقویت خدمات بهداشتی و درمانی: افزایش دسترسی به خدمات بهداشتی با تأسیس مراکز درمانی در محله‌های کم‌برخوردار
- توسعه برنامه‌های آموزشی: راه‌اندازی برنامه‌های آموزشی برای ارتقاء مهارت‌های شغلی و اجتماعی ساکنان، به‌ویژه جوانان و زنان.
- حمایت از کسب‌وکارهای محلی: ارائه تسهیلات مالی و مشاوره‌ای برای کسب‌وکارهای کوچک و متوسط محلی به منظور تقویت اقتصاد منطقه.
- توسعه فناوری اطلاعات: استفاده از فناوری‌های نوین برای تسهیل دسترسی به اطلاعات شهری و خدمات آنلاین.

کتاب نامه

- اسدزاده، ه.، حاتمی، ا.، و ساسان پور، ف. (۱۴۰۱). سنجش وضعیت کلانشهر تهران بر مبنای شاخص‌های شهر فراگیر. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. ۲۲ (۶۷)، ۳۰۱-۳۱۶.
- اکبری، م. (۱۴۰۱). ارائه الگوی زیست‌پذیری منطقه ۲۲ کلانشهر تهران با رویکرد شهر انسانی، رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، استاد راهنما: دکتر اسماعیل علی اکبری، دانشکده علوم اجتماعی، تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
- اکبری، م.، طاهر پور، ف.، بوستان احمدی، و.، و فولادی، ع. (۱۳۹۹). مدل‌سازی ساختاری-تفسیری عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری مذهبی در ایران با رویکرد آینده‌پژوهی. گردشگری و توسعه، ۹ (۴)، ۲۸۵-۲۹۶.
- رضایی اسحق وندی، س. (۱۴۰۱). ارزیابی تأثیر شاخص‌های شهر فراگیر بر شهر کرمانشاه با رویکرد آینده‌پژوهی، دومین کنفرانس بین‌المللی معماری، عمران، شهرسازی، محیط زیست و افق‌های هنر اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب، تبریز.

ساسان پور، ف.، اسدزاده، ه.، و حاتمی، ا. (۱۴۰۳). شهرهای فراگیر، رویکرد نوین شهرهای آینده. پژوهشهای جغرافیایی انسانی، ۵۶(۲)، ۳۴-۱۷.

علی اکبری، ا.، رستمی، ش.، و وهابی، م. (۱۴۰). خوانش پیشران‌های مؤثر بر وضعیت آینده تاب آوری شهری در برابر مخاطرات محیطی (مطالعه موردی: منطقه ۲۲ کلانشهر تهران)، فصلنامه آینده پژوهی شهری، ۲(۴)، ۷۲-۹۳.

گودرزی، ه.، یوسفی بابادی، س.، و لطیفی، ا. (۱۳۹۸). تحلیل زیست پذیری محلات شهری در راستای توسعه پایدار مورد مطالعه منطقه ۲۲ شهرداری تهران. جغرافیا و روابط انسانی، ۲(۳)، ۳۳۴-۳۲۰.

لطیفی، ص.، اسمعیلی، ت.، و احمدی فولادی، م. (۱۴۰۳). بررسی عوامل مؤثر بر تحقق شهر فراگیر در شهر ساری. مجله شهر پایدار، ۷(۳)، ۹۹-۱۱۶.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵.

Akbari, M. (2022). A livability model for District 22 of Tehran metropolis with a human city approach (Doctoral dissertation, Supervisor: Dr. Esmaeil Ali Akbari, Faculty of Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran). [In Persian]

Akbari, M., Taherpoor, F., Boustani Ahmadi, V., & Foladi, A., (2020). Structural-Interpretive Modeling of Factors Affecting the Development of Religious Tourism in Iran by Future Research Approach. *Journal of Tourism and Development*, 9(4), 285-296. [In Persian]

Ali Akbari, E., Rostami, Sh., & Vahabi, M. (2021). Analysis of drivers affecting the future resilience of cities against environmental hazards (Case study: District 22 of Tehran metropolis). *Journal Urban Futures Studies Quarterly*, 2(4), 72-93. [In Persian]

Alsayel, A., de Jong, M., & Franssen, J. (2022). Can creative cities be inclusive too? How do Dubai, Amsterdam and Toronto navigate the tensions between creativity and inclusiveness in their adoption of city brands and policy initiatives? *Cities*, 128, 1-12.

Anttiroiko, A.V. and de Jong, M. (2020), *The Inclusive City: The Theory and Practice of Creating Shared Urban Prosperity*, Springer.

Asadzadeh, H., Hatami, A., & Sasanpour, F. (2022). Asadzadeh H, Hatami A, Sasanpour F. (2022). Measuring the condition of Tehran Metropolitan based on Ubiquitous city indicators. *Journal jgs*. 22(67), 301-316. [In Persian]

Asian Development Bank. (2022). Inclusive cities urban area guidelines. Manila, Philippines.

Belabas, W., & George, B. (2023). Inclusive city branding and political othering affect migrants' identification? Experimental evidence. *Cities*, 133, 1-9.

Cheliotis, k. (2020). An agent-based model of public space use. *Computers, Environment and Urban Systems*, 81, 1-12.

Collins, K., & Stadler, C. (2020). The smart city as a platform for inclusive urbanism. *City, Territory and Architecture*, 7(1), 1-10.

Douglas, R. (2017). Building Inclusive Cities: Highlights from the Inclusive Cities Project. Women in Informal Employment: Globalizing and Organizing (WIEGO). Manchester, United Kingdom

Gao, S., Xiong, Q., & Yu. J. (2023). Conceptualization and measurement of water inclusive sustainability of China's cities in Yangtze River Economic Belt. *Sustainable Cities and Society*, 92, 1-13.

Goodarzi, H., Yousefi Babadi, S., & Latifi, A. (2019). Analysis of the livability of urban neighborhoods for sustainable development in the 22nd district of Tehran municipality. *Journal Geography and Human Relationships*, 2(3), 320-334. [In Persian]

Lee, S.H., Han, J. H., Leem, Y.T., & Yigitcanlar, T. (2008). Towards ubiquitous city: concept, planning, and experiences in the Republic of Korea. In *Knowledge-based urban development: Planning and applications in the information era* (pp. 148-170). IGI Global.

Liang, D., De Jong, M., Schraven, D., & Wang, L. (2021). Mapping key features and dimensions of the inclusive city: A systematic bibliometric analysis and literature study. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 29(1), 60-79.

Liu, Z., de Jong, M., Li, F., Brand, N., Hertogh, M., & Dong, L. (2020). Towards Developing a New Model for Inclusive Cities in China—The Case of Xiong'an New Area. *Sustainability*, 12(15), 6195. <https://doi.org/10.3390/su12156195>

- Livingston, A. (2008). Disability Policy and Practice. At the University of Saskatchewan .
- Lotfi, S. , Esmaeili, T. and Ahmadi Fuladi, M. (2024). Investigating the factors affecting the realization of inclusive city in Sari city. *Journal Sustainable city*, 7(3), 99-116. [In Persian]
- Michał, M. & Sylwia, S. (2019). Urban and Rural Public Spaces: Development Issues and Qualitative Assessment. Bulletin of Geography. Socio-economic Series, *Sciendo*, 45(45), 75-93.
- Ouyang, W., et al. (2017). Spatial deprivation of urban public services in migrant enclaves under the context of a rapidly urbanizing China: An evaluation based on suburban Shanghai. *Journal Cities*, 60, 436–445.
- Pineda, V. S. (2020). Building the Inclusive City. *Palgrave Pivot Cham*.
- Rachmawati, R. (2017). Inclusive Cities: The New Issue in Urban Development. *Journal of Advances in Social Sciences, Education, and Human Research*, 79, 160-165.
- Rezaei Es-haqvandi, S. (2022). Evaluation of the impact of inclusive city indicators on the city of Kermanshah with a futures studies approach. In 2nd International Conference on Architecture, Civil Engineering, Urbanism, Environment, and the Horizons of Islamic Art in the Second Step of the Revolution Statement, Tabriz, Iran. [In Persian]
- Santos, D., Pontes, T. B., & Landim, C. B. P. (2024). Inclusive Cities for Visually Impaired People. *RGSA: Revista de Gestão Social e Ambiental*, 18(8), e08430. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n8-165>
- Sasanpour, F. , Asadzadeh, H. and Hatami, A. (2024). Ubiquitous City: New Perspective in the Planning of Future Cities. *Journal Human Geography Research*, 56(2), 17-34. [In Persian]
- Sdeque, P. (2009). Inclusive cities and social development: The 1995 Copenhagen summit. *Social Policy & Administration*, 43(6), 1-12.
- Singru, R., & NaikLindfield, M.R. (2017). Enabling Inclusive Cities: Tool Kit for Inclusive Urban Development. *Asian Development Bank: Mandaluyong*, Philippines.
- Statistical Center of Iran. (2016). National Population and Housing Census of Iran, 2016. [In Persian]
- UN. (2019). The United Nations and Inclusive Cities: Policy and Practice. <https://www.un.org/development/desa/dspd/2019/06/un-inclusion-policy>
- UN-Habitat (2020). World Cities Report 2020: The Value of Sustainable Urbanization. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). pp. 90-95. URL: *World Cities Report 2020*.
- UN-Habitat. (2016). World Cities Report 2016: Urbanization and Development - Emerging Futures. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat).
- Wang, X., & Liu, Z. (2022). Neighborhood environments and inclusive cities: An empirical study of local residents' attitudes toward migrant social integration in Beijing, China. *Landscape and Urban Planning*.
- Yigitcanlar, T., & Lee, S. H. (2014). Korean ubiquitous-eco-city: A smart-sustainable urban form or a branding hoax? *Technological Forecasting and Social Change*, 89, 100–114.
- Zhao, R., Edelenbos, J. and de Jong, M. (2025). Between branding and being: how are inclusive city branding and inclusive city practices related?, *Journal of Place Management and Development*, Vol. 18 No. 1, 20-39.